

ADNAN BİNYAZAR

TOPLUM VE
EDEBİYAT

DENEME

❤
CAN

4.
BASKI

ADNAN BİNYAZAR
TOPLUM VE
EDEBİYAT

Can Çağdaş

Toplum ve Edebiyat, Adnan Binyazar

© 2010, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2010

4. basım: Eylül 2019, İstanbul

Bu kitabın 4. baskısı 500 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Cem Alpan

Editör: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © iStockphoto.com / iEverest

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2

Topkapı-Zeytinburnu

Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-1214-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750712142

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

ADNAN BİNYAZAR
TOPLUM VE
EDEBİYAT

DENEME

2010 SEDAT SİMAVİ EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Adnan Binyazar'ın Can Yayınları'ndaki kitapları:

Masalını Yitiren Dev, 2000

Halk Anlatıları, 2003

Ölümün Gölgesi Yok, 2004

Şairin Kedisi, 2005

Duyguların Anakarası, 2006

Edebiyatın Dar Yolu, 2008

Şah Mehmet, 2009

Bozkır Aydınlığında Aşk, 2011

Kızıl Saçlı Kontes, 2014

Ağıt Toplumu, 2015

ADNAN BİNYAZAR, Adnan Binyazar, 7 Mart 1934'te Diyarbakır'da doğdu. Dicle Köy Enstitüsü ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nde okudu. Öğretmen okullarından üniversiteye birçok eğitim kurumunda öğretmenlik yaptı. Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarında görevler üstlendi. Kültür Bakanlığında Daire başkanlığında bulundu. O dönemde Bakanlıkça yayımlanan *Ulusal Kültür* ile *Çeviri* dergilerinin sorumlu yönetmenliğini yaptı. Berlin Eğitim Senatosunca hazırlatılan Türkçe kitapları yazımında görev aldı. Binyazar, edebiyat üzerine denemeleri, roman ve öyküleriyle çağdaş edebiyatımızın gelişmesine ve evrensel değerlere katkıda bulunan yazarlarımızdandır. *Toplum ve Edebiyat, Kültür ve Eğitim Sorunları, Ağıt Toplumu, Ozanlar Yazarlar Kitaplar, Ayna, Edebiyatın Dar Yolu, Duyguların Anakarası, Ardında Leke Bırakmamalı Sevgi, Aklın İç Kalesi* adlı deneme kitaplarında, ancak ulusal kültürünü geliştiren toplumların evrensel bir dünyada varlık gösterebileceğini savundu. Romanları *Masalını Yitiren Dev, Ölümün Gölgesi Yok*; öyküleri *Şairin Kedisini, Şah Mehmet, Bozkır Aydınlığında Aşk, Kızıl Saçlı Kontes* adlarını taşıyor. Gençlere yönelik romanları, anlatıları, incelemeleri de var: *Günışığına Yolculuk: 1. Kaçış / 2. Varış / 3. Okul Yılları; Dede Korkut, Âşık Veysel, Atatürk Anlatıyor, Halk Anlatıları, Elif ile Mahmut, On Beş Türk Masalı, Kerem ile Aslı...* "Tohum" adlı öyküsüyle Öğretmenler Bankası Öykü Ödülü'nü (1965), *Ölümün Gölgesi Yok* ile 2005 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı, 2011 Ebubekir Hazım Tepeyran Roman Ödülü'nü, *Toplum ve Edebiyat* ile 2010 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü, 2012 Uluslararası Ankara Öykü Günleri Onur Ödülü'nü aldı, Cumhuriyet Halk Partisi 2016 Bilim ve Sanat Ödülü'ne değer bulundu.

İçindekiler

SUNU (Emin Özdemir)	13
EDEBİYAT	
İnsan ve Sanat	21
Yazı	29
Gerçek Büyücü	33
Yaratma Tutkusu	40
Benzerliklerden Benzemezliklere	43
Anlatma Gereksinimi	46
Okumanın Anlamı	51
Yazı Yazar Gibi Okumak	56
Yazarın Evreni	66
Özgürlük Katı	71
Sevgi	76
Edebiyatın İşlevi	82
Ulusal Dil / Ulusal Edebiyat	88
Dilini Yeniden Bulma Duygusu	97
Edebiyatçının Sorumluluğu	100
Şiir Değerlendirmeleri	108
Hava Dedığımız Gaz Su	115
Hızır Gibi Genç Olan	122

Dedikodudan Öte	128
Yazınsal Yaratı Ölür mü?	134
BİLGİ	
Toplum-Sanat İlişkisi	139
Dünyayı Değiştirmek	145
Gerçek Kişilik	152
Bilimsel Güç	158
Bilmediğini Bilmek	164
Kavramlara Eğilmek	170
Bilgisizliğin Erdemi	175
Bilgi Üretimi	180
Bilgisizliğin Kör Karanlığı	185
Değerlendirme Yöntemi	188
Zoru Yenmek	194
Din-Kültür Etkileşimi	200
Biat Kültürü	203
Korku Toplumu	206
Üniversite Uleması	209
Kara Kuvvet	212
Doğu'nun Kültür Aydınlığı	215
"Hesiod Toplumu"	218
İnsan Yunus	225
Prometheus	231
Atinalı Timon	237
Yasalar ve Roma	243
İppolit İppolitoviç	253
EĞİTİM	
Her Şeyin Başı Eğitim	261
Halkı Eğitmek	264

Bir Anlayış Devrimi	269
Bireylik Bilinci	277
Duyarlık Eğitimi	280
Yozlaşma	284
Emeğin Değerlendirilmesi	287
Dayatmacı Eğitim	294
Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak	297
Cumhuriyet'in Temelini Oyanlar	300
İnsanın Hayvanlaşması	303
Kadının Gücünü Yadsıyanlar	309
İZLENİMLER	
Atatürk'le Uyanmak	315
Adam	318
Anı Kent	324
Yurt, Emekle Yaratılır	329
İnebolu İzlenimleri	332
Toprak ve Çocuk	335
Kar Çağrışimleri	338
Merve'nin Acılı Yüzü	341
Vahşetin Böylesi	344
Yaratıcı Bir Yaşam	347
Lara Fabian	350
Berfin'in Parmakları	353
Balyozla Ezilenler	356
Dedeler ve Torunlar	359
Yaşlılığa Övgü	362

Sunu

Adnan Binyazar, yazılarından yaptığı bir seçmeyi *Toplum ve Edebiyat* adıyla daha önce yayımlamıştı. Bu kez yazıları bir değerlendirmeden geçirmiş, eklemeler, çıkarmalarla yeniden düzenlemiş, konusal ve sorunsal yakınlıklarına göre dört ana bölüme ayırmış kitabını: “Edebiyat”, “Bilgi”, “Eğitim”, “İzlenimler”.

Kitabın ilk baskısından bu yana yarım yüzyıla yakın bir süre geçti. Bu uzunca süreye karşın yeniden okuduğumda şunu gördüm: Dilsel, düşünsel yönden tazeliklerini bütün boyutlarıyla korumuş yazılar; elbette onlar üzerine söylediklerim de...

“Edebiyat” başlığı altında topladığı yazılarında yazınsal yaratıların gücüne olan inancını ortaya koyuyor Binyazar. Yazıyı, salt bir iletişim aracı olarak görmüyor. İnsanoğlunun düşünce ve duygu evrenini yaratan ana etkenlerden biri sayıyor. Gerçek anlamda uygarlığın yazıyla başladığı gerçeği üstünde yoğunlaşıyor. Her yaratımın kökeninde onun payı vardır. Düşünsel, duygusal birikimlerin tümü, özde yazının ürünü değil midir? Bu soruyu açılmak üzere “İnsan ve Sanat” adlı yazısının sonunu şöyle bağlıyor: “Kimi dönemlerde ‘yazı’ dan korkulsa, yasaklansa da onu yasaklayanların en son sığınağı yine yazı olacaktır. Çünkü yazıdır, insanla dünya arasındaki köklü ilişkileri açığa vuran, ona dünyada bulunuşunun bilincini kavratan.”

İnsanoğlunun son sığınağıdır yazı; gerçek dünyayı yeniden kurma, ona yeni bir anlam ve renk katma yönünden de başvurduğumuz önemli araçlardan biridir. Söze olduğu kadar,

söze dayanmayan sanatsal yaratımların tümünü bu bağlam içinde düşünebiliriz. Çağlar boyunca ülkeler, uygarlıklar, kuşaklar arasında düşünce ve duygu bağı, akışını yazı kurmamış mıdır? İnsanın, insanlaşma serüveni yazıyla başlamış, yine yazıyla sürecektir.

Binyazar'ın yazıya, yazının gücüne olan bu inancı, onu, yazının verimlerini değerlendirmeye götürüyor. Bunun için de "Gerçek Büyücü", "Anlatma Gereksinimi", "Yazarın Evreni", "Özgürlük Katı", "Edebiyatçının Sorumluluğu", "Okumanın Anlamı" başlıklı yazılarında çok tartışılmış, daha da tartışılacak kimi kavramların derinliklerine inmeyi deniyor. Sözelimi: "Yazının, kişiliğimizi oluşturmadaki etkisi nedir? Yazarla okur arasındaki etkileşim nasıl kurulur? İnsanı geçmişe ve yaşanılan zaman dilimine çeken etkenler nelerdir? İnsanoğlu, nasıl anlamlı kılabilir yaşamasını? Yazarı, yazmaya yönelten itkiler nelerdir? Sanatçının ve edebiyatçının insana ve topluma karşı üstlendiği sorumluluk nelerdir? Okumanın kişiye kazandırdığı değerler nelerdir? Çağlarını etkileyen, aynı zamanda çağlarını aşan yazarların gücü nereden gelmektedir?"

Bu sorular salkımına çağdaş bir yaklaşımla yorumlar, yanıtlar getirmeye çalışıyor. Onların yönlendirmesiyle yeni düşüncelere, yeni sorgulamalara kapılar açıyor Binyazar.

Aslında çok tartışılmış sorulardır bunlar. Aristo'dan bu yana nice sanat tarihçileri, sanat kuramcıları, eleştirmenler, düşünürler el atmışlardır bu sorulara. O ünlü sözde dendiği gibi: "Bu masmavi gök altında sorulmadık soru, ele alınmadık konu mu kalmıştır?" Kalmamıştır da onları gelişen, değişen yaşamımızın sorunları yönünde yine de yeniden sormak, yeniden tartışmak gerekiyor.

Binyazar da bu gereksinimi duyanlardan, yaşamı sorgulayanlardan. Sorgulamasını birtakım kuralların zırhını kuşanmadan, kalıpların tutsağı olmadan yapıyor. Daha önemlisi kendi insanımız, kendi toplumumuz açısından bakıyor sorunlara. Zamanın getirip üstlerine yığıldığı tozlardan arıtmaya çalışıyor kavramları; ulusal bir yaklaşımla yeni anlamsal boyutlar katmaya çalışıyor onlara.

Hemen ekleyelim ki salt öğretici, bilgilendirici yazılar değildir Binyazar'ınkiler. Duygu ögesi ile düşün ögesi iç içe; saptama ile eleştirme, sarmallık oluşturan bir yaklaşımla veriliyor

bu yazılarda. Bu yönden terimsel anlamıyla salt duygusal algı-
lamanın süzeğinden geçirilerek yazılmış yazılar denemez bun-
lara. Ama salt düşünsel düzenle de yazıldığı söylenemez. Bun-
lar, deneme, eleştiri, makale, köşe yazısı türlerinin karışımı,
birbirleriyle örtüşümünden oluşmuş yazılar.. Bunun için de
günümüz okurunun hoşlanacağı birçok yönlerin, “düşündür-
me”, “uygulandırma”, “bilgilendirme”, “yargılama”, “yerleşik
kanıları sarsma”, “yorumlama” gibi niteliklerin, yazıların örün-
tüsünde yer aldığını söyleyebiliriz.

Binyazar, yazıya olan inancıyla birlikte yazarların üstle-
neceği sorumluluğu ve görevin yüceliğini de coşkuyla vurgu-
luyor. Ona göre yazar ya da daha kapsamlı bir sözcükle sanatçı,
insanoğlunun dünya üzerindeki yerini ve varoluş nedenini
belirleyen kişidir. İnsanı, bunalımlarından, tedirginliklerinden
kurtaran, insan oluşunun bilincine vardırın, yaşamını daha an-
lamlı kılan kişidir yazar. Soylu bir savaşçıdır o. Onun gücünü
azaltmaya, soluğunu kesmeye çalışan birtakım güçler tarih bo-
yunca görülelmıştır. Ancak, yengi güçlü yazarların, büyük
yazarların olmuştur hep. Bunu şöyle belirtiyor Binyazar:

“Sanatçı, hep bu özgürlük katında bulunmaz. Bir yaşama
düzeni de kurar. Bu düzenin korunmasında da en etkin sorum-
ludur. Bu yaptıkları çıkar karşılığı da değildir. Üç ‘laf’la toplu-
mun yaşama kaynaklarını sömürenlerin tam tersi bir kişiliği
yansıtır. Bu noktada sömürülenin yanındadır. Bu yüzden sö-
mürülenlerin kara listelerinin baş adıdır yazar. Küçümsenmiş
bir kişilik olarak tanıtılır. Yadsınmaz yüceliklerini küllemek is-
terler. En ağır sıfatları yakıştırırlar. Sözde toplumun gözünden
düşürecekler yazarı. Bu yüzden yazarı kurduğu özgürlük katı-
nın tutsağı yapmaya çalışmışlardır çağlar boyu. Ama yine de
yazar özgürlüğünü yaşamayı bilmiştir. Nerede bir olumlu dü-
şünce gelişimi görülmüşse, hemen yazarın yakasına yapışılmış-
tır. Koca dünya, sorumluluğunun ‘günah’ını yazarın boynun-
dan çıkarmak istemiştir. Hayvanlara bile yakıştırılmayan işken-
celer yapılmıştır yazara. Buna karşın, topluma yüz çevirme-
miştir yazar.”

Toplumumuz açısından bu sözlerin ayrı bir anlam taşıdığı
kanısındayım. Şundan ki bizde yazı da, yazar da önemsenmez
pek. Önemsenme şöyle dursun, gücüne, değerine de inanıl-
maz. Yeryüzüyle, gerçeğe bağlantısını koparmış, havanda su

döven “maraz”lı bir kişi olarak algılanır sanatçı. Yazı, yani edebiyatsa, onlar için gerçekdışı, boş ve anlamsız sözler yığındır. Böyle anlaşılmalıdır yıllar yılı. Bu anlayış biraz zayıflamasına karşın, bugün de egemenliğini korumaktadır. Melih Cevdet Anday’ın şu yargıları da değindiğim bu gerçeği vurgular: “Edebiyat düşçülük sayılır bizde, hadi söyleyeyim, küçük görülür. Edebiyatı, sanatı küçük görenler, yalnızca edebiyatın, sanatın dışında olanlar da değildir; kimi yazarlar, ozanlar, sanatçılar da küçük görürler kendi uğraşlarını; edebiyat, sanat değil, başka bir şey yaptıklarını öne sürerler.”

Binyazar, edebiyatın ve yazının toplumsal yaşamdaki işlevini yansıtmaya çalıştığı bu yazılarında bu işlevin ayrımında olmayanların algılama körlüğünü gidermeyi amaçlıyor. Edebiyatla beslenmemiş kişilerin “tam insan” olamayacağı gerçeğini dile getiriyor.

Ancak burada şu sorulabilir: Her yazı işçisi, yazıyla çiziyile uğraşan her kişi için “yazarlık” sanı kullanılabilir mi? Kullanılmaz elbette. Yazıyı kendi ya da belli bir kümenin çıkarlarına adayan, insanın yazgısını değiştirmede, insanı insana anlatmada bir sorumluluk üstlenmeyen kişilerin yazarlıkla bir ilişkisi olamaz. Dense dense “yazarımsılar” denebilir bunlara. Böyleleri, ölmeden önce ölür; artlarında bir iz, bir çizgi bırakmadan... Binyazar’ın, yazarlıktan anladığı, bu tür bir yazı işçiliği ya da teknikerliği değildir. Dünyayı, yaşamı söz düzeninde yeni anlamlarla donatarak yeniden kurma, insan soyunun duygu, düşünce çevrenini genişletme işidir.

Yazarlık gibi okurluğu da yaratıcı beceriler gerektiren bir edim olarak düşünüyor Binyazar. Çünkü yazma eylemiyle okuma eylemi birbirinden ayrılmaz; yazılanlar, okurun gözünde ve beyninde tamamlanır ancak. “Okumanın Anlamı”, özellikle de “Yazı Yazar Gibi Okuma”da bunu değişik boyutlarıyla dile getiriyor.

Kitaptaki yazılarda neden söz edilirse edilsin, söz dönüp dolaşıp “insanın, insan olma gerçeği” üstünde yoğunlaşıyor. Bu gerçeğin değişik boyutlarına yönelik gerçekçi saptamalarda bulunuyor Binyazar. Saptamalarını pekiştirmek için de sık sık Ernst Fischer, Jean-Paul Sartre, André Gide, Camus, Yevtuşenko, İlya Erenburg, Gorki gibi yazarların tanıklığına başvuruyor. Kendi sözlerini onlardan yaptığı alıntılarla pekiştirip geniş-

letiyor. Yargılarını örneklendirme ereğiyle sık sık Doğu'dan, Batı'dan yazar adları, yapıt adları anıyor: Beydaba, Cervantes, Yunus, Shakespeare, Pir Sultan, Goethe, Balzac, Dadaloğlu, Kafka, Dostoyevski, Koestler, Soljenitsin, Hemingway, Simirnov, Pasternak, Asturias, Baudelaire gibi adlar. Çağdaş yazınımızdan Oktay Akbal, Necati Cumalı, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Aziz Nesin, Fakir Baykurt, Sait Faik, Cahit Külebi, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Ceyhun Atuf Kansu, Suut Kemal Yetkin, Nermi Uygur, Mehmet Kaplan adlarıyla da karşılaştırıyor okurlarını. Bu da doğal olarak kitabın "düşünce ve çağrışım haritası"nın sınırlarını genişletiyor.

Yalınlaştırarak değindiğim bu tutumunu, daha doğrusu yazma ve anlatma yöntemini, *Toplum ve Edebiyat*'ın öteki bölümlerinde de sürdürüyor Binyazar. Yazılarının odağına bireysel, toplumsal sorunları yerleştiriyor. Bunların kavranıp algılanmasını sağlayacak duygu, düşünce pencereleri açıyor. Duygu, düşünce pencereleri açıyor, derken bu yazıların tümüyle "katıksız sanat yazıları" olduğunu mu söylemek istiyorum? Hayır. Edebiyat ve toplum ekseninden sapmadan, kimi kavramları, sorunları tartışıyor. Bu da ister istemez kimi yazıların sesine eleştirel ton katıyor, eleştiriye özgü saptayıcı, sergileyici yön daha ağır basıyor bunlarda. Örneğin, "Bilimsel Güç", "Bilgisizliğin Kör Karanlığı", "Kara Kuvvet", "Korku Toplumu", "Vahşetin Böylesi", "Dedeler ve Torunlar" adlı yazılarda açıkça görebiliriz bunu. Hemen belirtiyim ki sorunsal olmalarına karşın yine de bu yazılara güncel, günübürlük gazete yazıları diyemeyiz. Bu da anlatımdan, yazılarındaki düşünsel dayanakların sağlamlığından geliyor.

Binyazar'ın ilginç bir yazma yöntemi var. Sözelimi güncel bir soruna mı gelmek istiyor, konuyu ilkin evrensel düzlemde düşünüyor. Yazılarının girişinde konuyu belli bir zaman dilimine, belli bir yere oturtmadan birtakım "temel ya da anahtar kavram"ları didikleterek başlıyor söze. Diyelim ki, "öğretmenin toplumsal konumunu, değerini mi belirtmek istiyor", doğrudan girmiyor konuya. "Bilginin Gücü" adlı yazısında olduğu gibi, ilkin bilginin toplumsal değeri, kişilerin düşünce ve duyarlıklarını biçimlendirmedeki etkisi, bilinçlenme ve bilgi ilişkisi üzerinde duruyor; eski Yunan'a değin uzanıp öğretmenlikle bağlantı kuruyor. Böylece geniş bir yüzeye yayıyor konu-

yu. Bu yüzden sanki örgensel bütünlükten yoksunmuş gibi geliyor kimi yazılar. Oysa yakından bakıldığında bunun konuyu açıp geliştirecek değişik eşikler oluşturma amacıyla yapıldığı görülüyor.

Söylemek bile fazla, yazıları kurgulamada “giriş”in işlevi büyüktür, yazının bir tür lokomotifidir. Yazılarda izlenimlere, gözlemlere, alıntılara dayalı ilginç giriş türleri kullanılmış. Bu da okuru daha ilk adımda çekim alanı içine alacak bir etkileme gücü sağlıyor. Bu güç, metinlerin örgülendirilme aşamasında betimleme, öyküleme, açıklama gibi anlatım biçimleriyle besleniyor; kestirmeden söylersem, yazılanların okunurluk katsayısını artırıyor böylece.

Toplum ve Edebiyat'taki yazıları belli bir türe yerleştirmek güç. Bilgilendiren, öğreten ama dilin şiirselliğini dokusunda taşıyan yazılardır bunlar. Çağdaş anlamıyla denemenin esintilerini içlerinde taşıyor; ama geleneksel anlamda değil. Çünkü kitaptaki yazıların bir bölümünde “ben odaklılık” var; ama bir bölümünde yok. Ne tepeden bakan, ben bilirimci, asık suratlı bir havası var ne de daldan dala sıçrayan yanları. Peki, nedir bunların türü? Günümüzde türler arasındaki sınırların giderek ortadan kalktığını düşünürsek, dileyen deneme, dileyen eleştirel deneme, dileyen de yazı niyetine okuyabilir.

Yazı ve yaratıları değerlendirmede “türsellik” başat bir ölçüt değildir. *Toplum ve Edebiyat*'taki yazıların değeri, hangi tür içine yerleştirilirse yerleştirilsin, onların dil ve anlatım örüntüsünden geliyor; bir de işlenen konuların insanı ve toplumu sarıp sarmalayan evrensel, güncel boyutlar taşımasından...

EMİN ÖZDEMİR

EDEBİYAT

“Edebiyat, ie işleyen bilgidir.”

NURULLAH ATAÇ

İNSAN VE SANAT

Ernst Fischer, sanatın görevini belirtme denemelerinde bir tanımla yetinmenin olanaksızlığına değinir. Ne ki, tanım değerinde düşündürücü bir soruyu da sormadan edemez: “Sanat, insanla dünya arasında daha köklü bir ilişkiyi açığa vurmuyor mu?..”

Fischer’in sorusunda iki temel kavram var: insan, dünya. Bu iki kavramdan insan etken, dünya edilgendir; edilgendir dünya, Camus’nün deyimiyle, ama “Sessiz değildir; susuşu bile, bizim kavrayamadığımız titreşimlere göre hep aynı notaları tekrarlar.” Toprağı düşünün; üzerine bir şey ekilip dikilmedikçe durup bekler. Tohumu da görünce var eder, onu sonsuzluğa erdirir. Dünyanın edilgenliği böyle bir edilgenlik; yaratıcılarını bekleyen, üretime hazır bir dev bir rahim...

Kendi içinde olup bitenler bir yana; dünyayı değiştirme gücü yalnız insana vergidir. İnsanın etkenliği, ondan aldıkça aynı zamanda ona bir şeyler de katan değiştirme gücünden gelir. Bu gücün adı, yaratıcı yetenektir. Sanat, yaratıcılığın ürünüdür, yaratan, ona yeniden biçim veren de insandır.

Albert Camus, *Başkaldıran İnsan* adlı yapıtında, “Sanatçı kendi hesabına yeniden kurar dünyayı,” derken, Van Gogh’un, “Tanrı’yı bu dünyaya bakarak yargılama-

mak gerektiğine daha çok inanıyorum, başarısız bir taslağı bu onun,” düşüncesiyle pekiştiriyor kanısını. Çünkü “Her sanatçı bu taslağı yeniden yapmaya, eksikliğini tamamlayarak ona bir deyiş katmaya çalışır,” diyen de Van Gogh!

İnsan, sanat yoluyla, dünya ile yaratılış arasındaki köklü ilişkiyi açığa vurur: Sanat, değiştirme tasarımından doğan yeniden yaratma sürecine sokar insanı.

Yaşamak üretime bağlıdır. Ama nasıl bir üretim, yöntemi ne? Üretimin genel yöntemi sanatsal yaratıda dallanıp budaklanıyor. İnsan, başlangıçta sanatı varoluşunun nedeni olarak algılamış, gereksinim duyduğu araçlar üretmiştir. Benjamin Franklin’in, insanı sanat yapan hayvan olarak tanımlaması bu bağlamda yerini buluyor. Sanat, temelde bir araç elde etmek amacıyla yapılıyor. Araç taştır, ama Rodin’de yontudur. Doğada, yerine uyumlu sayılamayacak kadar renk vardır; ama o renkleri kendinden de renge bulayarak tuvale süren Van Gogh’ta resimdir. Doğa, sessizliğinde bile sesler armonisidir ama Beethoven’de müziktir.

Sanatçının öbür insanlardan ayrılması, sese, taş, rene, söze can verdiği içindir. Doğaya beğenisini, özenini katan insan, onu sanata dönüştürür. Sanatçı, doğaya yeni bir bakış getiren insandır. O yarattıktan sonra, insan artık iki dünyayla yüz yüzedir: gördüğü dünya, sanatçının gösterdiği dünya... Picasso, “Resim, senin benden istediğin değil, benim sana verdiğimdir,” diyor. Sanatçıyla uyumsuzluk buradan doğuyor. Sanatçının yarattığı dünyayı kavrayamayanlar ona düşman kesilmiş, dünyayı dar etmeye kalkmıştır. Sanatçı, düşürüldüğü her darlıkta, dünyasını aydınlatacak bir ışık bulmuş, yeni doğa yorumlarıyla, inanılmaz biçim aramalarıyla çağları etkilemiştir. Sanatçı bu yüzden çağlar üstüdür.

İlk çağlarda araçla sanat iç içedir. Araç, iletişimsel bir

nitelik taşıır. İnsanın içindeki yaratısal itki, günlük araçların niteliğini değiştirme gereksinimi duymuştur zamanla. İnsanın günlük yaşamına soktuğu testiı, küpü, sahanı, tepsiı süsleme gereksinimi duyması, ondaki sanatsal yaratının dışavurumudur.

Süsleme, başlangıçta insanlar arası anlaşmayı sağlayan iletişimsel imlemelerdir. Bunlar sonradan sanatsal bir yaratı olarak algılanmış, insanda soyutlama düşünceinin doğmasına yol açmıştır. Bana kalırsa, uygarlık soyutlamayla başlamıştır. Taşlara kazılan hiyeroglif, çivi yazısı gibi resim-yazılar, kuşkusuz, resimsel bir değer taşımıyorlardı başlangıçta. Yalnızca bir anlatım aracıydı. Bugünse, Mısır'da halk yaşamının, resim sanatının, soyutlama düşüncesinin özgün belgeleridir hiyeroglifler.

İlk insan, mağara duvarlarına boğa resimleri, insan resimleri yaparken resim yaptığının bilincinde değildi, çok somut sayılabilecek gereksinmelerini anlatıyordu o çizimlerle. Ava çıktığını, bir canavarı vurduğunu, balık tutmaya gittiğini onlarla anlatıyordu. Bu çizimlere yaratıcılığını, beğenisini, özenini katanlar oldu. Onlar, insanlığın ilk sanatçılardır.

Yüzyıllar geçtikçe insan düşüncesi yeni kavramlar yaratmıştır. Bu kavramlarla anlatım içerik, soyutlama gücü kazandı. Örneğin ilk insanda cinsel ilişki güdüsel bir eylemdi. İnsanın soyutlama yeteneği geliştikçe cinsellik duygularla da donandı. O duyguyla şiirler, romanlar yazıldı, resimler, yontular yapıldı, sestense ses yaratıldı... Bir sinemanın karanlık salonunda, saatlerce niye aşk serüvenleri izliyoruz? Ressam, kadını işlerken, onu be-densel niteliklerden çok, sevgi üreten bir duygu varlığı olarak yansıtmaya çalışıyor. Resimden anlayanlar, onda soyutlamaların uçlarına ulaşıyor.

Sanatsal gelişim, düşünsel gelişimle koşutluk gösterir. Batı toplumu gelişme göstermekle kalmamış, birçok

ülkeyi de etkilemiştir. Duyarlık ortaklığı kuşkusuz insanlığın barış içinde yaşamasının temel nedeni. Ama hiçbir zaman, bir ülkenin insanı başka bir toplumun insanı gibi ne düşünür ne duyar ne algılar. Her toplumun kendine özgü bir yaratış biçimi, yaratılanı algılama eğilimi vardır. Evrensel saydığımız bir sanatçının bile ulusal kökeninden beslenerek yarattığı bir gerçek.

Sanat, evrensel anlamda ortaklaşa bir üretim etkinliğidir. Her toplum, olanaklarıyla sanata bir şeyler katmaktadır. Sanatın yaygınlaşması, birbirine denk bir düzey yaratmaya bağlı. Bir toplumun ulusal kimliğinin ne olduğunu bilmeden yaptığı sanat, başıboştur, ancak kendi sınırları içinde bir değerdir. İnsanımız ne yazık ki uzun yıllar ulusal kimliğini bulmadan yaşamıştır. Bundan dolayı da sanatımızda belirgin bir gelişmeden söz edilemez. Böyle olunca da, öbür ulusların uydusu durumuna düşerler. Bir toplumun, toprağına egemen olunmasa da, kültürünü yönlendirmek bir tür kültür emperyalizmidir.

Emperyalizm altında kıvranan bir toplum, değil dünyayı değiştirmek, değişen dünyanın bile ayırında olamaz. Bir tür kültürel tutsaklıktır bu. Oysa Rönesans'tan beri her ülke, kendi olanaklarını tanımak, kendi varlığını duymak yolunda atılımlarda bulunmuştur. Her toplum, dünyaya kendi tadını katmalıdır. İnsan, değiştirdiği, değişime kattıklarıyla insandır. Değiştirdikçe, katkıda buldukça dünyaya egemen olur. İnsanın yaratıcı bir varlık olarak anlam kazanması da buna bağlı. Her gün, her şey değişiyor. Çağdan çağa sanatta, sanatın yorumlanmasında ne değişiklikler oldu! Düşünce, duygu, emek, beğeni, yenilik... bin yıl önceki anlamında mıdır? "Sevgi" kavramını alalım; kişi kendini akılca, duyguca geliştirmişse, sevgiden Shakespeare'in, Balzac'ın, Goethe'nin, Hugo'nun anladığını anlar. Kadının giyimi-

ne, saçına başına, davranışlarına bakalım, giydikleri yine korunmaya yönelik ama görebilen, değişikliklerin ayırdına varabiliyor.

Tüm güzellikler sevdayı sevda kılma uğruna yaratıyor. Juliet'in zehirlendiğini sanan Romeo, zehirlenmek için sevgilisinin dudaklarını yalar, şişedeki zehri son damlasına değin içer. Romeo'sunu ölmüş gören Juliet de, gözünü kırpmadan, Romeo'nun hançerini yüreğine saplar. Sevginin o çağdaki anlamı bu: birlikte var olmak, birlikte yok olmak... Erdem, sevda yolunda can vermeyi gerektiriyor. Sevgilisi ölene yaşamak haramdır. Oysa sinema perdelerini renklere bulasa da, günümüzün *Romeo ve Juliet*'i sayılan Eric Segal'in *Love Story*'sinin oluşumu başkadır. Değer yargıları düne göre biçimlenese de, sevgi duygusu o gün ne ise bugün de o. O gün, sevginin arasına geleneksel değerler (*Romeo ve Juliet*'te olduğu gibi Capulet ile Montegue aileleri arasındaki düşmanlık) girer. *Love Story*'de ise çağın amansız hastalığından kurtulamayan bir kız vardır. Kız kanserden öldü diye oğlan ölümü seçmiyor. Biliyor ki, ölüm hiçbir şeyi geri getirmeyecektir. Çağın değerleri yok olmayı değil, ayakta kalmayı öngörmüştür. Umarsızlığı çağın koşulları yaratıyor. Burada sevgi kavramı, düşünsel gelişmenin bir sonucu olarak, bireyci bakış açısından yorumlanmıyor, öne toplumsal değerler çıkıyor.

19. yy'ın ortalarına değin, kişiyi yoğun duygusallıklar içine gömen, onu kendinden geçiren sanat yöntemi geçerli idi. Dünyada yaşanan savaşlar, özellikle milyonlarca insanın öldüğü 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sanatta katı gerçekleri öne çıkaran bir anlayış egemen oluyor. Çağın bilincinin bir yansımasıdır bu. Bilinçli insan bu gerçeği kavriyor. Romanlar, öyküler, şiirler yeni bakış açılarıyla, biçim arayışlarıyla artık buna göre yazılıyor. Sanatta toplumsal gerilimler, en az bireysel iç bunalım ka-

dar önem kazanmıştır. Bu bağlamda yalnız sanatçının değil, okurun da olayları bilinçle kavraması gerekecektir. Sanatçının işi öylesine ağırlaşmıştır ki, neredeyse tarihçinin, toplumbilimcinin, insanbilimcinin (antropologun) yapması gerekeni de o yapıyor. Uzmanlık alanları dallanıp budaklandıkça, sanatçıya gelişmeleri bütüncül açıdan görüp yorumlama görevi düşüyor.

Hiçbir sanatçı, kendini, çevresini tanımadan ortaya etkili ürünler koyamaz. Oysa biz yüzyıllarca bunun yöneminden bile habersizdik. Bu durumda, evrensel insanlığı kucaklayacak boyutta yapıtlar ortaya konulamaz. İsmet Zeki Eyüboğlu bir yazısında “Doğu insanını anlayan, Batı aydını olmuştur. Öyle ki onun bir insan olduğunu bile Batılı koymuş ortaya,” diyor.

Bir toplumun dünyaya açılması, ulusal kimliğini bulmasına bağlıdır. Ulusal kimlik, bir toplumun, tarihini, dilini, o dille yaratılmış edebiyatını, her alanda ürettiği sanatsal varlığını ortaya koymasını gerektirir. Ancak bunu başarmış uluslar, dünyadaki varlıklarının bilincine eriyor. Atatürk’ün ağzından düşürmediği “ulus” kavramından bunu anlamalıyız. Eyüboğlu haklı olarak, “Kendi kendinin bilincine varamadığı için Doğu insanında ‘değerlendirme’ yoktur, onda böyle bir insan bilinci gelişmemiştir,” sonucuna varıyor. Öyle ya; tarihsel kimliğimizin ana kaynağı olan Orhon Anıtları’nın okunuşu 1911’dir, okuyan, Danimarkalı Thomsen’dir. Radloff’lar, Vambery’ler, Bang’lar, Messerschmit’ler... olmasaydı ne Türklerin eski birikimlerinden ne Dedem Korkut’lardan haberimiz olacaktı. Örneğin Dedem Korkut’un yazmaları nasıl olmuş da Dresdenlere, Vatikanlara gitmiş? Kendi yaratımlarımız konusunda bilinçsizliğimizin somut örneğidir bu. Sözelimi *Divanü Lugaat-it-Türk* hakkında bir iki Türk araştırması varsa, ötesi yabancılarca yapıl-

mıştır. Bir toplumun tarihsel sözlüğünün olmaması ne acıdır! Biz, olmayanlar arasındayız.

Yüzyıllarca, Doğu beğeniyle beslenen bir ulus, birden Batı'ya dönüyor yüzünü. Yalnızca dönme değil, Batı ne yapmak istiyorsa onu yapmaya çalışıyor, hatta bazılarını yapmıyor, Batı'dakileri kopya ediyor. Bir eziklik duygusu içinde Batı'nın en iyiyi yaptığına inanıyor. Batı'yla yüz yüze gelmemizden bu yana hep güncel kalan sorunlardan biri bu. Batı nedir, Batı'dan nasıl yararlanılır, Batılılaşmanın neresindeyiz... türünden sorularla konuya el atanlar olmuştur. Oysa temel sorun, Batı'dan aldıklarımız, Batı'ya neler katacağımızdır. Bu aşamaya da geldiği kanısındayım. Artık yazarlarımız, ozanlarımız, sanatçılarımız, eskisi gibi Batılı olmamayı bir eksiklik saymıyorlar, dünyaya açılarak kendilerini var etme yollarını arıyorlar. Türkçe, kimliğini bulmuştur. Duygusu, düşüncesi, beğeni Türkçe olan şiirler yazılıyor. Nâzım Hikmet, Fazıl Hüsni Dağlarca gibi ozanların yetişmiş olması azımsanmamalı. Romancılarımız, Osmanlı konağıyla Fransız villası arasında dönüp dolaşan insanları anlatmıyorlar artık. Dil toprağımızın üstünde dilimizin havası esiyor. İnsanımız o dille anlatılıyor. Halit Ziya, Yakup Kadri, Halide Edip, Reşat Nuri, Sabahattin Ali, Sait Faik, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Fakir Baykurt'un öbür ülke yazarlarından kalır yanı yoktur.

Bugünkü Türk sanatçısı kesin tavrını bilinçle koymuştur ortaya. Başkası için, başkası gibi yazmanın bir sanatçıyı evrenselleştirmeyeceğini çok iyi bilmektedir. Çünkü evrenselin yolu, ulusaldan geçer. Örneğin Cervantes İspanyol'dur, Shakespeare İngiliz'dir, Hugo Fransız'dır. Aynı zamanda Alman'dır, Türk'tür, Japon'dur, Ganalıdır... Ulusal sınırlarını zorlamayan sanatçının evrenselliğe erdiği görülmemiştir. Biz, ne yazık ki, ulusal öğelerden çok geç yararlanmaya başladık. Bu nedenle de

ulusal sanatımızı oluşturmada çok geciktik. Ulusal duygumuzla, düşünceimizle nice sanatçı yetişti son yüzyılda. İnsanımız kimdir, dünyanın neresindeyiz, kültür dünyasında nasıl bir varlık gösterdik? Bu soruların yanıtı kesinlikle verilememiştir belki ama kültür dünyasında artık bir yerimizin olduğuna kesinlikle inanmalıyız.

Bakıyorsunuz “moda” bir akım iki üç günde gelip yerleşiyor. Gençlerimiz, başka ülkelerin şarkıcıları gibi söylemeye özeniyorlar. Yavaş da olsa bunun önü alınıyor. Gazetelerde her gün bir haberle karşılaşılıyor; bilim adamları, çeviri kitaplardaki bilgileri aktarma yolunu bırakıp kendilerini buluşlara yöneltiyorlar.

Dünyayı kendi çıkarı doğrultusunda biçimlemeye çalışan güçler yok değil. Sanatçının, yazarın, ozanın yaratım çirpinişlerini boğmak isteyenlerin soluğu tükeniyor. Onu zararlı bir yaratık gibi gösteren iktidarlara kimse inanmıyor. Ozan Dağlarca göçtü bu dünyadan ama inançlı sesini susturmaya kimsenin gücü yetmeyecektir. Onun, “De ki kapattın beni sen / Üzerimde yüzbin kilit / Yüzbin demirler içine / Yazılarım dışardadır” dizeleri en etkili yanıtıdır.

Eğitimi, yazıdan, yazardan, sanatçıdan korkulacak yolda yönlendirmeye çalışanlar var. Neredeyse korkulacak bir yaratık gibi göstermeye çalışılıyor, düşünenler, yaranlar. Oysa kimi dönemlerde “yazı”dan korkulsa, yasaklansa da, onu yasaklayanların en son sığınağı yine yazı olacaktır. Çünkü yazıdır, insanla dünya arasındaki köklü ilişkileri açığa vuran, ona dünyada bulunuşunun anlamını kavratır...

Edebiyat kültürümüze büyük katkılarda bulunan Adnan Binyazar, düşünce dünyamızın en verimli denemecilerinden biri.

Fotoğraf: Samir Nijazović

"Kitap, kişiyi bilgece düşünmeye yöneltiyor, onu erdemli kılıyor. İnsan, yeryüzündeki varlığının bilincine ancak kitapla varır. Zamanı en olumlu yönde kullanma alışkanlığını kazandıran bu edim, insana sonsuzca düşünebildiği bir dünyanın kapısını da aralar. Goethe'nin Faust'unun çelişkili kimliğini, ancak bu kapıdan girenler kavrayabiliyor. Kitap, insanca varoluşun kültür belgesidir. Onu çağdan çağa taşıyıp sonsuzluğa erdiren de, özgürce düşünmenin yoluna sokan da kitaptır. İnsan, ancak düşünsel varlık bilincine erdiği oranda 'insan' değil midir?"

Sanat, edebiyat konularında ufuk açıcı yazılarıyla düşünce dünyamıza büyük katkılarda bulunan Adnan Binyazar'ın bu kitabı, sanatçının içinde yer aldığı tüm alanlara ışık tutan yazılardan oluşuyor. *Toplum ve Edebiyat*, toplum karşısında sanatçının konumunu irdeliyor: Sanatın, sanatçının görevi nedir? İnsan neden yazar, neden okur? Devletin, yasaların, geleneklerin sanatçı karşısındaki tutumu ne olmuştur? Edebiyatımızın kaynakları nelerdir? Binyazar bütün bu soruları sorup yanıtlarını araştırırken kılı kırk yarıyor. Sanata ilgi duyanlar, insanın insan olarak varoluşunun anlamını arayanlar için bir bilge olarak hitap ediyor. Genişletilmiş yeni baskısını sunduğumuz *Toplum ve Edebiyat*'in genç kuşağın dikkatinden kaçmayacağını umuyoruz.

